

თამარ სუხიშვილი

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი

tamar.sukhishvili@iliauni.edu.ge

საკვანძო სიტყვები: ტერმინოლოგია, თარგმანი, ლექსიკური
ნასესხობები, ნასესხები ტერმინები.

ტერმინოლოგიური პრობლემები ქართულ თარგმანში

სტატიაში წარმოდგენილია ის ტერმინოლოგიური პრობლემები, რომლებიც თავს იჩენს ქართულ სალიტერატურო ენაში ნასესხობების შემოტანის დროს, რაც განსაკუთრებით მკაფიოდ წარმოჩნდება მხატვრული ტექსტის თარგმნის პროცესში. განვიხილავთ შემდეგ შემთხვევებს:

1. ნასესხები ტერმინები ენაში შემოდის ზეპირი გზით

გარკვეული სფეროების ქართულ საყოფაცხოვრებო ტერმინოლოგიაში ერთგვარი ვაკუუმი არსებობს. ტერმინთა ერთი ნაწილი, რომლებიც შეტანილია სპეციალურ ტერმინოლოგიურ ლექსიკონებში, მხოლოდ სალექსიკონო ერთულებად რჩება და ქართულ სასაუბრო ენაში საერთოდ არ გამოიყენება. მაგალითისთვის მოვიყვანთ ნასესხებ ყოფით ტექნიკურ ტერმინებს, კერძოდ, მანქანის ნაწილებისა და, საერთოდ, ავტოინდუსტრიის სფეროს რუსულ სახელწოდებებს, რომლებიც ფართოდ გამოიყენება სასაუბრო ენაში: *სცეპლენიე/ცეპლენიე/ცეპლენია* – სპეც. *გადაბმულობა, შეჭიდულობა*; *მახავიკი* – სპეც. *მქნევარა*; *ხალასტოი* – სპეც. *უქმი/ფუჭი სვლა*; *აბკატკა* – სპეც. *გასახმარისება*; *დვორნიკი* – სპეც. *მინამწმენდი* და ა.შ. (ტექნიკური ტერმინოლოგია 1977; ტექნ. ლექს.). ზოგჯერ ბარბარიზმები და ქართული ტერმინები ერთმანეთის პარალელურად იხმარება: *მუხრუჭი* – *ტორმუზი*, *ძრავა* – *მატორი* და სხვ., მაგრამ მთლიანობაში ბარბარიზმები მაინც ჭარბობს. ამასთან, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ამ რუსული ბარბარიზმების დიდი ნაწილი ქართულ ენაზე მოლაპარაკისათვის (რუსული ენის ცოდნა-არცოდნის მიუხედავად) უფრო გასაგებია, ვიდრე მათი ქართული შესატყვისობები. ეს კი სირთულეს ქმნის მხატვრული ტექსტის თარგმნის პროცესში.

ერთ პატარა მაგალითს მოვიყვანთ ედგარ ლორენს დოქტოროუს რომანიდან „რეგტაიმი“¹. ერთი შეხედვით, შინაარსობრივად ძალიან მარტივი წინადადება *He idled his throttle* სათარგმნელად საკმაოდ რთული აღმოჩნდა. ამ წინადადებით გამოხატული მოქმედება ზეპირ-მეტყველებაში ყველასათვის გასაგები ბარბარიზმით გადმოიცემა: *ხალასტოიში ჩააგდო*. მაგრამ, ცხადია, ამ შესიტყვებას მხატვრულ ტექსტში ვერ გამოვიყენებდით. ტექნიკური ტერმინოლოგიის ლექსიკონის განმარტებაზე დაყრდნობით, მოცემული ფრაგმენტისთვის (*Pulling up before the boy, he idled his throttle and backoned with a hand*) შემდეგი ვარიანტი გვექნებოდა: *ბოლოს მანქანა ბიჭუნას წინ გააჩერა, უქმი (// ფუჭი) სვლის რეჟიმში გადაიყვანა და ხელთათმნიანი ხელით ანიშნა, აქ მოდიო*. თუმცა ფრაზა (*უქმი (// ფუჭი) სვლის რეჟიმში გადაიყვანა*) ხელოვნური ჩანს (ზოგისთვის, შესაძლოა – გაუგებარიც) და სტილის თვალსაზრისითაც ტექსტისთვის შეუფერებელია. საბოლოოდ, თარგმანში ასეთი ვარიანტი შევარჩიეთ: *ბოლოს მანქანა ბიჭუნას წინ გააჩერა, ძრავა ჩართული დატოვა და ხელთათმნიანი ხელით ანიშნა, აქ მოდიო* (დოქტოროუ 2016:150).

2. *ნასესხები სიტყვები შემოდის ენაში ოფიციალური წერილობითი დოკუმენტაციის საფუძველზე*

ქართულში ამ სიტყვათა სესხების აუცილებლობა არ არის, რადგან ენაში უკვე არსებობს სათანადო ცნების აღმნიშვნელი სიტყვები; მაგრამ ოფიციალურ წერილობით დოკუმენტაციაში (და, შესაბამისად, მედიაში) თანდათანობით მაინც მკვიდრდება უცხოური ნასესხობები. ამასთან, შეინიშნება ამ სიტყვების გატერმინების ტენდენციაც, თუმცა მათ სპეციფიკური შინაარსი არ გააჩნიათ. მაგალითისთვის მოვიყვანთ ინგლისურიდან შემოსულ -tion-სუფიქსიან (< ლათ. -tio) მოქმედების აღმნიშვნელ სახელებს, რომელთაც ლათინური წარმოშობა აქვთ და უკვე არსებულ ლათინურ ტერმინთა ანალოგიით (რუსული -ცია და-ბოლოებით) მკვიდრდებიან ქართულში².

¹ რომანში განვითარებული სიუჟეტური კონფლიქტის ერთ-ერთი მიზეზი ავტომანქანა „ფორდია“, შესაბამისად, ტექსტში სამანქანო ტერმინებიც გვხვდება.

² უნდა აღინიშნოს, რომ ქართულ სამეცნიერო ენაში არსებულ უცხო ტერმინთა დიდი ნაწილი ქართულში რუსული ენის მეშვეობითაა დამკვიდრებული. მათ შორისაა -ცია-თი დაბოლოებული, ლათინური წარმოშობის სიტყვები: პერფორაცია (რუს. перфорация, ფრ. perforation, ლათ. perforatio), აკუმულაცია (რუს. аккумуляция, ფრ. accumulation, ლათ. accumulatio) და სხვ. (ლამბაშიძე 1972: 21).

აფილიაცია || აფილაცია (*affiliation* – 1.1) წევრად შესვლა; შეერთება, 2) წევრობა... [ლექსიკონი I, 1995]:

კვლევის სამიზნე ჯგუფების შემთხვევაში გათვალისწინებულ იქნა ასაკი, განათლება, ბინადრობა, ინტეგრაციის ხარისხი და ორგანიზაციასთან აფილიაცია¹.

თითოეულ მათგანს თავისი პოლიტიკური შეხედულება, პოლიტიკური აფილიაცია, პოლიტიკური სიმპათია-ანტიპათიები და სხვა ამგვარი გააჩნია².

ფასილიტაცია (*facilitation* – წიგნ. შემსუბუქება, გაადვილება, გაიოლება) [ლექსიკონი VI, 1997]:

ძირითადი საქმიანობები: სკოლამდელი განათლების პოლიტიკის დოკუმენტების შემუშავება,.. სკოლამდელი სექტორით დაინტერესებულ მხარეებს შორის დიალოგის ფასილიტაცია³...

ვიზის ფასილიტაცია... უვიზო მიმოსვლის პერსპექტივები... ვიზის ფასილიტაციის... ხელშეკრულებები პროცედურული თვალსაზრით ამარტივებს საქართველოს მოქალაქეების მობილურობას ევროკავშირთან.⁴

სხვათა შორის, ეს ორი ფორმა (აფილაცია და ფასილიტაცია) შეტანილია სამოქალაქო განათლების ონლაინლექსიკონში (www.nplg.gov.ge/gwdict), მაგრამ, ამავედროულად, ისინი ბარბარიზმებადაა მიჩნეული ბარბარიზმების ონლაინლექსიკონის მიხედვით (<https://barbarisms.ge>).

ე.წ. ახალი ანგლიციზმების მოძალების პრობლემა არაერთ ენაში დგას. მკვლევარი ე.ს. უოლში თავის სტატიაში ესპანურ ენაში ანგლიციზმების შემოჭრის ტენდენციას *სოციოლინგვისტურ მოდას* უწოდებს და იქვე დასძენს, რომ ინგლისური ტერმინების გამოყენება სოციალურ და პროფესიულ პრესტიჟად მიიჩნევა, შედეგად კი ენაში ჩნდება აბსურდული ნასესხობები, მაგალითად, *flagship store*. ამ შესიტყვებას ესპანურში ხშირად იყენებენ, მაგრამ ცოტას თუ ესმის მისი მნიშვნელობა. სტატიის ავტორის აზრით, აღნიშნული ტენდენციის

¹ (ამონარიდი ადამიანის უფლებების სწავლებისა და მონიტორინგის ცენტრის კვლევიდან: www.emc.org.ge).

² www.netgazeti.ge, 27.01.2017.

³ საქართველოს განათლების, მეცნიერების, კულტურისა და სპორტის სამინისტრო: სკოლამდელი სექტორის მხარდაჭერა: www.mes.gov.ge

⁴ „ევროპული ინიციატივა – ლიბერალული აკადემია თბილისი“: www.ei-lat.ge.

შემოსვლის მიზეზი ბევრია და არაერთგვაროვანი: მედიის მცდელობა, სწრაფად შეითვისოს და გაავრცელოს ახალი ანგლიციზმები, სატელევიზიო გახმოვანების პრაქტიკა, ხარისხიანი თარგმანის შესრულებისთვის გამოყოფილი დროის სიმცირე, თარგმანის დაბალი ანაზღაურება... (უოლში 2017: 368).

უოლშის სახელდებას თუ დავესესხებით, ბოლო პერიოდში სოციოლინგვისტური მოდის ტენდენცია (ანგლიციზმების ხშირი და, რაც მთავარია, უადგილო გამოყენება) ქართულშიც შეინიშნება. ვფიქრობთ, ზემოაღნიშნული ნასესხობების საჭიროების გარეშე მოძალეობა და ე.წ. გატერმინებისკენ მიდრეკილებაც სწორედ ამ ტენდენციის ნაწილია.

3. *ახალი ცნებების გაჩენა ქმნის ახალი ტერმინების არსებობის საჭიროებას, მაგრამ ამ შემთხვევაშიც ყოველთვის არ არის გათვალისწინებული უკვე არსებული ტერმინოლოგიური ბაზა. აქ გამოვყოფდით ორ შემთხვევას:*

ა) უკვე არსებული ტერმინის ხელმეორედ სესხება

ახალი დარგების, პროფესიების, ინსტიტუციებისა და ა.შ. გაჩენასთან ერთად ენაში ჩნდება ახალი პროფესიული ტერმინებიც, რომელთა ერთი ნაწილი უცხო ენებიდან (ბოლო დროს, ძირითადად, ინგლისურიდან) შემოდის და პირდაპირ, უთარგმნელად იმკვიდრებს თავს ენაში. ერთი და იმავე ტერმინის ხელახალი, სხვა მნიშვნელობით სესხების ნიმუშად შეიძლება მოვიყვანოთ ინგლისურიდან ნასესხები *რეინჯერის* (მეტყვე, ტყისმცველი) მაგალითი. ქართული ორიგინალური ტერმინის – *მე-ტყე-(ვ)-ე / ტყის-მცველ-ის* არსებობის ფონზე (რომელიც, ვფიქრობთ, აკმაყოფილებდა ენაში პროფესიული ტერმინის არსებობის კრიტერიუმებს) ენაში არ არსებობდა ახალი ნასესხები ტერმინის არსებობის საჭიროება; მიუხედავად ამისა, ტერმინი *რეინჯერი* ხელოვნურად შემოიტანეს ქართულში, ჯერ ოფიციალურ წერილობით დოკუმენტაციაში და შემდეგ – სასაუბრო ენაში (მისი შემოტანა უკავშირდება 2007 წლის სატყეო რეფორმას). ამასთან, მოცემულ შემთხვევაში დაირღვა პროფესიული ტერმინოლოგიისთვის აუცილებელი მონოსემიურობის პრინციპი: ერთი ნიშანი = ერთი ცნება. ნასესხები *რეინჯერი* უკვე არსებობდა ქართულ სამხედრო ტერმინოლოგიაში. უბრალოდ, მოცემულ შემთხვევაში არ იქნა გათვალისწინებული არსებული ტერმინოლოგიური ბაზა და შედეგად პროფესიული ტერმინისათვის აუცილებელი ერთცნებიანობა დაირღვა (სუხიშვილი 2016: 102-115).

ბ) ახალ ცნებათა აღმნიშვნელი ტერმინები იჭრება უკვე დამკვიდრებულ ტერმინოლოგიურ სისტემაში და არღვევს ტერმინწარმოების არსებულ ყალიბს

ამის ნიმუშებს გვაძლევს ქართული სპორტის ტერმინოლოგია, მაგალითად მოვიყვანთ ბურთით თამაშების სახელდების სისტემაში უცხოური ნასესხობების (*ბეისბოლი, სოფტბოლი და ა.შ.*) შემოსვლის ფაქტს. ამ სისტემაში უკვე ჩამოყალიბებულია ტერმინწარმოების კომპოზიტური ყალიბი (ეს არის კალკის მიხედვით შექმნილი ორფუძიანი კომპოზიტი: თამაშის მახასიათებელი ძირითადი ელემენტი + ბურთი), რომელიც ძალიან ბუნებრივად შეთვისებული ენაში: *ფეხბურთი, კალათბურთი, ხელბურთი, ჩოგბურთი, ფრენბურთი და ა.შ.*

თუმცა, უნდა ითქვას, რომ ეს კარგად აწყობილი ბურთით თამაშების ტერმინოლოგიური სისტემაც ბოლომდე ვერ მიჰყვება ამ პრინციპს და მასში მაინც იჭრება ანგლიციზმები (*ბეისბოლი, სოფტბოლი, პინგბოლი და ა.შ.*). ისინი ტერმინებადაა შესული სპორტის ენციკლოპედიაში (ენციკლოპედია 2006). ასეთი აღრევა სხვა სისტემებშიც გვხვდება, მაგალითად, ერთი მხრივ, გვაქვს – *სიგრძეზე ხტომა, სიმაღლეზე ხტომა, ჭოკით ხტომა*, და, მეორე მხრივ, გვაქვს, მაგალითად, *ბანჯი ჯამპინგი...*

ჩვეულებრივი სიტყვისაგან განსხვავებით, ტერმინი ცნების უბრალო დასახელებას კი არ წარმოადგენს, არამედ გარკვეულ საკლასიფიკაციო სისტემაში მყოფ ცნებას წარმოგვიდგენს და მის შინაარსს გადმოგვცემს (დამბაშიძე 1993: 217). აქედან გამომდინარე, საკლასიფიკაციო სისტემის ერთიანობის დაცვა მნიშვნელოვანია და სასურველია, ახალი თამაშების შესატყვისი ტერმინების სახელდებაც ამ პრინციპს მისდევდეს.

ჯენიფერ იგანის რომანის თარგმნის დროს შეგვხვდა ბურთით თამაშის ერთ-ერთ სახეობის აღმნიშვნელი ტერმინი *tetherball*, რომელიც არსებულ ლექსიკონებში ვერ მოვიძიეთ და გადავწყვიტეთ, შემოგვეტანა ახალი ტერმინი სწორედ ზემოთ ნახსენები მოდელის მიხედვით, *ფეხბურთის, კალათბურთის და ა.შ. ანალოგიით*. ასე მივიღეთ *ძელბურთი* (ბურთი ძელის გარშემო ტრიალებს – ეს არის ამ თამაშის ძირითადი პრინციპი): *My sisters, Alice goes. They're playing tetherball – ჩემი დები არიან, ძელბურთს თამაშობენ, მეუბნება ელისი* (იგანი 2018: 69).

ეს კონკრეტული მაგალითი კიდევ ერთ პრობლემას წარმოაჩენს. ხშირად ახალი ცნების შემოსვლა წინ უსწრებს ამ ცნების აღმნიშვნელი

ტერმინის გაჩენას ენაში. ასეთ დროს, თუ არ არსებობს კონკრეტული ყალიბი, რომელშიც შეგვიძლია მოვაქციოთ ახალი ტერმინი (როგორც ეს მოხდა ძეგლურთის შემთხვევაში), უმჯობესია, ახალი ცნება ტერმინოლოგიური შესიტყვებით (აღწერითი ტერმინით) გადმოვცეთ, რათა მკითხველისთვის გასაგები იყოს. ზოგჯერ შესაძლოა ცნების მთელი შინაარსის გადმოტანაც კი გახდეს საჭირო. მაგალითად: *Recoilles rocket grenade launcher, რეაქტიული ყუმბარსატყორცნი, რომელიც უკუგორების გარეშე ისროდა* (დოქტოროუ 2016: 302).

დასახელებული მაგალითები გვიჩვენებს, რომ თარგმანზე მუშაობის დროს უფრო თვალსაჩინო ხდება, თუ რამდენად ბუნებრივადია ესა თუ ის სიტყვა (თუ ტერმინი) შეთვისებული ენაში, სად იქმნება ენაში ტერმინოლოგიური ვაკუუმი, არის თუ არა საჭირო ახალი ტერმინის შემოტანა (იქნება ეს სესხება თუ ახალი ტერმინის შექმნა) და ა.შ.

ლიტერატურა

დოქტოროუ 2016 – ედგარ ლორენს დოქტოროუ, რეგტიმი (რომანი), თბილისი.

ენციკლოპედია 2006 – სპორტის ენციკლოპედია, საქართველოს სპორტულ ჟურნალისტთა ასოციაცია, პროექტის ავტორი და მთავარი რედაქტორი ე. ბერიშვილი, თბილისი.

იგანი 2018 – ჯენიფერ იგანი, დაუნდობელი არამზადების სტუმრობა (რომანი), თბილისი.

ლექსიკონი I 1995, VI 1997 – ინგლისურ-ქართული ლექსიკონი, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ლექსიკოგრაფიული ცენტრი, თბილისი.

სუხიშვილი 2016 – თამარ სუხიშვილი, უცხო ენიდან შემოსული ერთი ხელობის სახელის შესახებ ქართულში: ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წიგნი XVI, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, თბილისი.

ტექნიკური ტერმინოლოგია 1977 – ტექნიკური ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული ნაწილი), რ. დვალისა და რ. ღამბაშიძის რედაქციით, თბილისი.

ტექნ. ლექს. – ტექნიკური ლექსიკონი, ტექნიკური ტერმინოლოგიის ინგლისურ-ქართული ელექტრონული ლექსიკონი: www.tech-dict.ge

უოლში 2017 – A.S. Walsh, Translating False and Fickle Anglicisms in Modern Spanish, EPiC Series in Language and Linguistics, Volume 2.

ლამბაშიძე 1972 – როგნედა ლამბაშიძე, ტერმინოლოგიური მუშაობა საქართველოში, ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წიგნი I, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია, ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, თბილისი.

ლამბაშიძე 1993 – როგნედა ლამბაშიძე, ანალიტიკურ ტერმინთა სტრუქტურულ-სემანტიკური თავისებურებანი, ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წიგნი X, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია, არნ. ჩიქოვას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, თბილისი.

ინტერნეტრესურსები:

www.emc.org.ge – ადამიანის უფლებების სწავლებისა და მონიტორინგის ცენტრის კვლევა.

www.netgazeti.ge – 27.01.2017.

www.mes.gov.ge – საქართველოს განათლების, მეცნიერების, კულტურისა და სპორტის სამინისტრო: სკოლამდელი სექტორის მხარდაჭერა.

www.ei-lat.ge – „ევროპული ინიციატივა – ლიბერალული აკადემია თბილისი“.

www.nplg.gov.ge/gwdict – სამოქალაქო განათლების ონლაინლექსიკონი

<https://barbarisms.ge> – ბარბარიზმების ონლაინლექსიკონი

Tamar Sukhishvili

Ilia State University, Georgia

tamar.sukhishvili@iliauni.edu.ge

Keywords: Terminology, Translation, Lexical Borrowings, Borrowed Terms.

Terminological Problems in Georgian Translation

Summary

The paper focuses on a number of terminological problems, which the standard Georgian language faces today as it undergoes the rapid process of lexical borrowings. These problems are especially well reflected in the translation of fiction.

The paper discusses the following cases:

1. Borrowed terms enter the language through the colloquial speech.

Although there is an appropriate terminological base in the language, it has not been possible to integrate standard terms into it and they remain found only in the dictionaries. Hence, colloquial language is preferring foreign loanwords (mostly barbarisms) as substitutes for the standard terms. The use of Russian names for car parts such as *peredoki*, *stseplenie*, etc. serves as a significant example of the frequent usage of borrowed technical terms in the Georgian colloquial language.

2. Loanwords enter the language through the official written documentation.

Since words expressing certain concepts already exist in the language, there is no need for foreign borrowings in Georgian. However, foreign loanwords gradually occupy a position in the official written documents and are then incorporated as foreign terms into the colloquial speech (*i.e. apiliatsia (affiliation), pasilitatsia (facilitation), etc.* though they do not contain any specialized meaning. The terminizing process has been supposedly encouraged by the Latin origin of the majority of these words.

3. Emerging new concepts creates a need for new terms, but again the existing terminological base is being ignored.

a) There are cases of re-adoption of terms, as in the case of the English loanword *ranger*. Georgian adopted the word first as a military term, but later the same word was adopted again to substitute the original forms (*me-tqe-(v)-e* / *tqis-mtsvel-i*, *forest specialist* / *forest guard*).

b) The terms applied to new concepts intrude into the established terminological system and break the standards achieved in term formation. For example, invasion of foreign loanwords in sports terminology (*baseball*, *softball*, etc.) destroys the system of ball games' nomenclature in Georgian.